

***”Jag kan inte men andra borde...”
Mobilitetens status bland svenska forskare***

Sofie Andersson

NATURVETARNA

2012-09-01

Innehåll

Varför en rapport om forskarrörlighet?	2
En undersökning om erfarenheter och attityder	3
Resultat.....	5
Vem handlar det om?	5
Forskar forskarna?	5
Det stora perspektivet: hur värderar forskarna förutsättningarna för att bedriva forskning i Sverige?	6
Erfarenheter	7
Hur rörliga är svenska forskare inom naturvetenskap?	7
Attityder	9
Mobilitetens status bland svenska forskare	9
Forskarna borde röra sig mer. Så varför gör de inte det?	11
Kan inte eller vill inte? Forskarnas syn på rörlighetens betydelse	13
Forskarnas motivering till valet av arbetsplats	14
Vad betyder resultatet? Diskussion och slutsatser	16
Förutsättningarna för svensk forskning måste förbättras	17
Referenser	18
Bilagor.....	19
Bilaga 1. Åldersfördelning bland respondenterna	19
Bilaga 2. Synen på svenska forskares rörlighet idag, per verksamhetsområde.	19
Bilaga 3. Exakt frågelydelse för figurer och tabeller.....	19

Du kan även ladda ned hela rapporten här.

Varför en rapport om forskarrörlighet?

Vad utmärker ett gynnsamt forskningsklimat? På ett sätt är detta en fråga med oändligt många svar. Vad som är ett gott klimat beror ju på forskningens inriktning såväl som den enskilda forskarens behov. Samtidigt är det egentligen ganska enkelt: forskningsklimatet handlar om hur forskningsförutsättningarna ser ut. Ett *gynnsamt* klimat är ett som möjliggör, främjar och stöttar forskning; det stimulerar till nya idéer och det förmår fånga upp de största forskartalangerna. En stabil och långsiktig tillförsel av finansiella resurser är en grundkomponent, liksom tillgång till kompetenta forskare och sofistikerade forskningsmiljöer. Det måste också finnas en forskningsledning som kan planera och fördela de finansiella och personella resurserna på ett så ändamålsenligt sätt som möjligt. Sverige har traditionellt varit en stark forskningsnation med och länge lett den europeiska ligan ifråga om hur mycket pengar som satsas på forskning.¹ Nya studier visar emellertid att detta kan vara på väg att förändras i takt med att insikten om potentialen med forskning och utveckling (FoU) blir alltmer vida spridd. Länder som tidigare mest ägnat sig åt produktion (t.ex. de s.k. BRIC-länderna, Brasilien, Ryssland, Indien och Kina) fokuserar i allt högre grad på kunskap och innovation och satsar allt större summor på forskning och utbildning. Sveriges ledarposition är således inte längre lika självklar.

Våren 2012 gav regeringen Vetenskapsrådet (VR) i uppdrag att ge förslag på åtgärder för att stärka svensk forskning. Huvudslutsatsen i VR:s slutrapport är att det finns ett tydligt samband mellan forskningens kvalitet och tillgången till resurser men att pengar i sig inte är en garant för kvalitet. Lika viktigt som finansieringen är hur de organisatoriska villkoren ser ut och i vilken utsträckning systemet fungerar kvalitetsutvecklande.² En aspekt som VR pekar ut som särskilt viktig och som även lyfts fram allt oftare i den forskningspolitiska debatten är graden av rörlighet i forskningssystemet.³ Forskare som rör sig mellan och samverkar över disciplin-, lärosätes-, verksamhets- och nationsgränser bidrar inte bara till att kunskap sprids utan in- och utflödet av idéer ger dessutom ofta upphov till nya forskningsidéer. I förlängningen skapas också nya nätverk som kan leda till nya forskningsprojekt och till att kommersialiseringen och *användningen* av nya forskningsresultat underlättas. Detta gör att mobilitet är viktigt både av inomvetenskapliga och utomvetenskapliga orsaker eller, formulerat annorlunda, för forskningens kvalitet såväl som för dess output.⁴

Hur står det då till med rörligheten i Sverige? De få studier om forskarrörlighet som finns indikerar att både den interna (dvs. de byten som sker inom ramen för akademien) och externa rörligheten (dvs. de byten som företas mellan universitetsvärlden och samhället i övrigt) är lägre bland svenska forskare än forskare i många andra länder. Enligt en rapport från Höskoleverket (HSV) är det bara ungefär 50 procent av alla som genomgår forskarutbildningen i Sverige som väljer en karriär utanför akademien. Bland forskare inom de naturvetenskapliga ämnesområdena är rörligheten något högre, ca 67 procent arbetar på ett företag, myndighet eller liknande.⁵ Den interna rörligheten är emellertid mer

¹ Svenska Institutets webbsida 2012-07-17

² Vetenskapsrådet, 2012

³ Se t.ex. Sacobloggen 2012-03-05, Björklund 2012

⁴ Stiftelsen för Strategisk forskning (SSF) finner t.ex. i en utvärdering av programmet "Strategisk mobilitet" att rörlighet mellan akademi och näringsliv kan fungera som en hävstång för utveckling, se SSF 2012. Se också Vinnova *Personrörlighet i det svenska innovationssystemet*, bilaga 6

⁵ 71 procent av medicinerna och 67 procent av naturvetarna har en tjänst utanför den akademiska världen vilket kan jämföras med 29 procent av humanisterna respektive 28 procent av samhällsvetarna. Observera att siffrorna avser år 2005.

begränsad inom samtliga ämnesområden. Enligt HSV är det endast en tredjedel av alla forskarutbildade som bytt lärosäte under sin utbildningstid. 66 procent av de universitetsanställda forskarna stannar alltså kvar på ett och samma lärosäte under hela sin grund- och forskarutbildning.⁶ Detta kan jämföras med t.ex. USA där det finns en stark tradition av att arbeta på flera universitet och där det är mer regel än undantag att man byter lärosäte under eller efter forskarutbildningen.⁷ En sökning i Eurostatdatabasen visar vidare att emedan cirka 43 procent av de svenska forskarna har studerat, arbetat eller forskat i ett annat EU-land så är motsvarande siffra för de forskarutbildade i Estland 81 procent och 62 procent i Portugal.⁸

Om en hög grad av mobilitet är ett nyckelelement för att främja kvalitet och kreativitet inom forskningen – vilket många inom det forskningspolitiska Sverige tycks övertygade om att det är – är den begränsade personrörligheten bland svenska forskare problematisk. Föreliggande rapport handlar om hur svenska forskare agerar och resonerar ifråga om mobilitet. Hur stor andel av de forskarutbildade har bytt verksamhetsområde? Hur motiverar de som är verksamma inom den akademiska världen valet att stanna kvar och hur vanligt är det att forskare byter lärosäte under forskarutbildningens gång? Och hur värderar och förklarar forskarna själva den svenska forskarrörligheten?

En undersökning om erfarenheter och attityder

För att få en bild av svenska forskares erfarenheter av och uppfattningar om forskarrörlighet genomförde Naturvetarna under april-maj 2012 en enkätundersökning bland förbundets forskarutbildade medlemmar. En förfrågan om att delta skickades till samtliga disputerade medlemmar som angett sin e-mailadress, sammanlagt 5751 personer. Av dessa var det 2663 personer, drygt 46 procent, som fullföljde hela enkäten. Givet att så många som 2663 personer besvarat enkäten och att spridningen av respondenter (i termer av kön, ålder, ämnes- och verksamhetsområde) motsvarar hela urvalet är det rimligt att anta att resultatet ger en god bild av attityderna bland svenska forskare inom naturvetenskap generellt. Icke desto mindre bör det tolkas med viss försiktighet eftersom det inte går att utesluta skevhet ifråga om vilka som valt att besvara enkäten.

Syftet med undersökningen var att få en bättre bild av mobilitetens status bland svenska forskare. Att fråga forskarna själva är relevant av två anledningar: dels för att vi på så vis kan få en bild av hur erfarenheterna de facto ser ut (dvs. om den forskningspolitiska debattens "sanning" om den svenska låga rörligheten är sann) och dels för att forskarnas syn på värdet av mobilitet avgör i vilken utsträckning de prioriterar att röra på sig. Fokus i rapporten ligger på följande två frågor:

- 1) hur vanligt är det att svenska forskare rör sig mellan akademien och övriga samhället (extern rörlighet) respektive inom den akademiska världen (intern rörlighet)?
- 2) hur värderar forskarna mobilitet och hur förklarar de (den eventuella) bristen på rörlighet?

⁶ Högskoleverket 2010, s. 26ff

⁷ National Bureau of Economic Research (NBER) 2012. USA är också det land i världen till vilket flest utländska studenter och forskare söker sig. Det ska dock noteras att den landsöverskridande rörligheten bland amerikanska forskare är betydligt lägre.

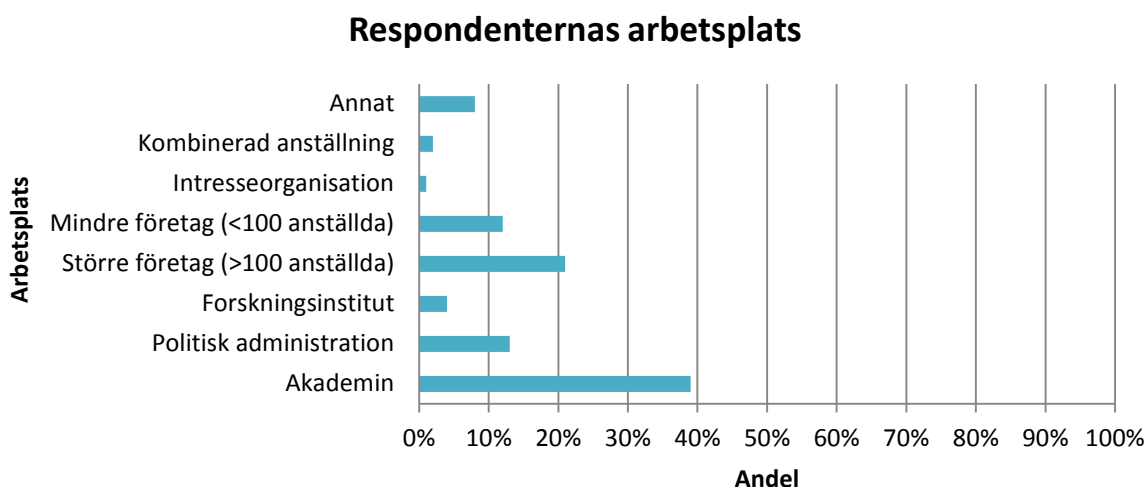
⁸ Eurostatdatabasen 2012. Se också OECD 2011

Målet med rapporten är att ge en bild av rörlighetens status bland svenska forskare generellt. Man bör emellertid vara medveten om att eftersom enbart forskare från de naturvetenskapliga disciplinerna omfattades av undersökningen och vi vet att rörelsemönstren ser olika ut i inom olika ämnesområden så kan det finnas erfarenheter och attityder som inte återspeglas här.

Resultat

Vem handlar det om?

Spridningen i termer av kön, ålder och verksamhetsinriktning är relativt god bland dem som besvarat enkäten. 55 procent av de svarande är kvinnor och 45 procent män. Majoriteten är mellan 30 och 40 år.⁹ Som figur 1 visar är 39 procent av respondenterna verksamma inom akademien, 21 procent på ett företag med fler än 100 anställda, 13 procent inom politisk administration och 12 procent på ett företag med färre än 100 anställda. Noterbart är att endast 2 procent har en anställning som förutsätter rörlighet, en s.k. kombinerad anställning med två eller flera uppdragsgivare. I kontrast till hur det traditionellt sett ut bland forskarutbildade är det således *fler* som arbetar någon annanstans än inom den akademiska världen även om de universitetsanställda utgör den enskilt största gruppen.

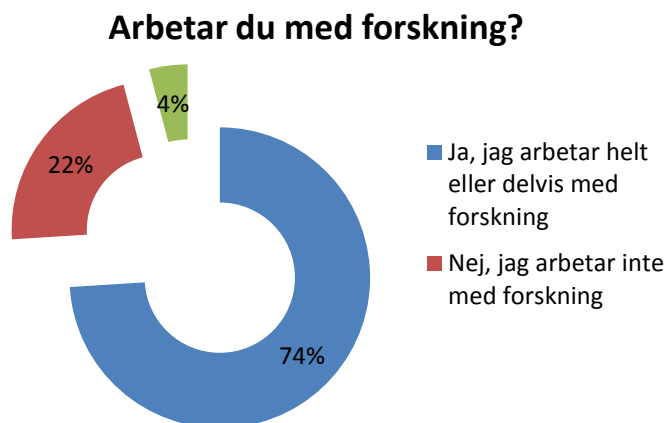
Figur 1: Respondenternas arbetsplats

Forskar forskarna?

Sverige är ett av de länder som satsar mest på forskning per capita i hela världen. År 2012 uppgår de statliga anslagen för forskning till 30,33 miljarder kronor, ca 3,6 procent av hela statsbudgeten.¹⁰ Givet omfattningen på denna investering är det av central betydelse att medlen nyttjas på rätt sätt och, inte minst, att satsningarna ger det resultat som eftersträvas. Ett möjligt sätt att utvärdera lönsamheten är att undersöka i vilken utsträckning de forskarutbildades kompetens kommer samhället till del. Ägnar sig forskarna åt det de är utbildade att göra och använder de sig av sin expertis i sitt arbete?

⁹ Detaljerad information om ålderfördelning finns i bilaga 1.

¹⁰ Utbildningsdepartementets webbsida 2012-08-20. Det ska samtidigt påpekas att näringslivet investerar ca tre gånger så mycket i forskning och utveckling som svenska staten gör.

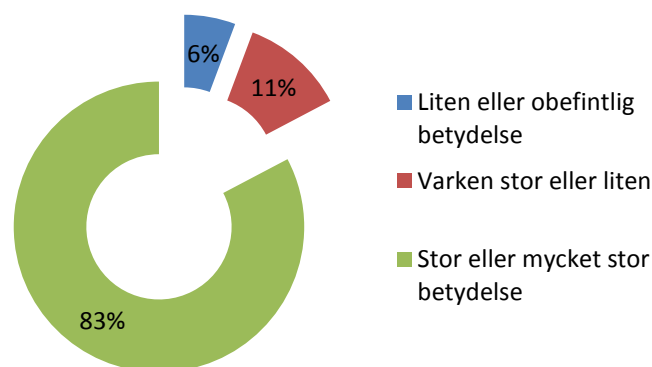

En majoritet av forskarna, 74 procent, arbetar helt eller delvis med forskning. Samtidigt är det relativt många, 22 procent, som uppger att forskningsrelaterade moment inte alls ingår i deras tjänst. Betyder detta att den tid och de pengar som satsats på dessas forskarutbildning varit bortslösade?

Figur 2: Andel respondenter som arbetar med forskning

Inte nödvändigtvis. Ett annat sätt att mäta verkningsgraden av Sveriges investeringar i forskning och utveckling är att undersöka i vilken mån forskarna anser sig ha nytta av forskar-kompetensen i sitt arbete. Som figur 3 visar är resultatet mer hoppningivande på denna punkt. De flesta av respondenterna, även de som inte arbetar som forskare eller med forskningsrelaterade uppgifter anser sig ha nytta av sin forskarutbildning. Att inte alla disputerade fortsätter med en karriär som forskare är således inte synonymt med att forskarkompetensen inte nyttjas.

Vilken betydelse har din forskarutbildning för ditt arbete?

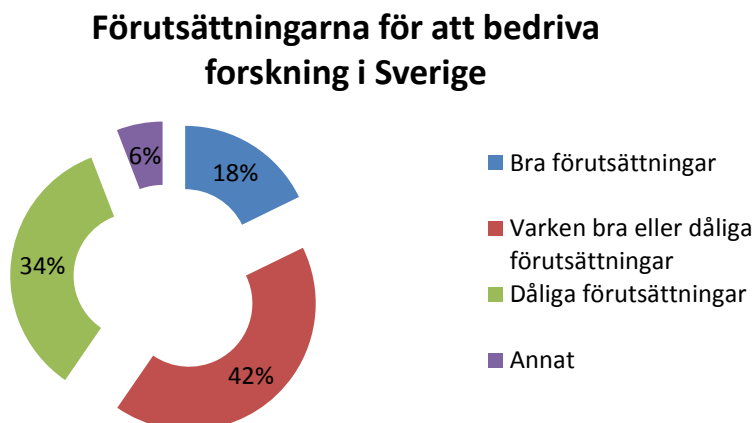
Figur 4: Nyttan av forskarutbildningen

Det stora perspektivet: hur värderar forskarna förutsättningarna för att bedriva forskning i Sverige?

I den svenska forskningspolitiska debatten beskrivs inte sällan det svenska forskningsklimatet i negativa termer: otillräcklig finansiering, få anställningsmöjligheter och dåliga meriteringssystem anses skapa dåliga villkor för att bedriva forskning. Frågan är hur väl denna en av forskningspolitikens "sanningar" motsvarar forskarnas egna upplevelser av förutsättningarna för svensk forskning?

Undersökningen visar att forskarna har en relativt pessimistisk syn på de möjligheter som finns idag. Endast 18 procent av respondenterna tycker att förutsättningarna är bra. Närmare hälften, 42 procent, av forskarna tycker att de varken är bra eller dåliga och så många som 35 procent beskriver

förutsättningarna som dåliga. Mer än en tredjedel av forskarna har alltså en direkt negativ syn på möjligheterna att bedriva forskning i Sverige idag.¹¹

Figur 4: Respondenternas syn på förutsättningarna att bedriva forskning i Sverige

En av de aspekter som många anser påverkar forskningsförutsättningarna är i vilken mån rörlighet möjliggörs och uppmuntras. Forskarnas erfarenheter av att röra på sig och hur de ser på värdet av mobilitet är ämnen för kommande avsnitt.

Erfarenheter

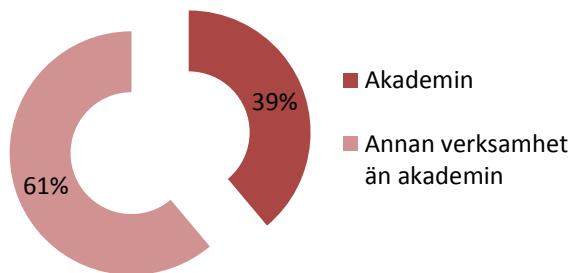
Hur rörliga är svenska forskare inom naturvetenskap?

När man talar om rörlighet inom forskningen är det alltså inte hur ofta forskarna ger sig ut i löparspåret eller går till gymmet man menar. Nej, frågan om mobilitet handlar om i vilken utsträckning enskilda forskare rör sig mellan verksamheter och i sin mest konkreta mätbara form, hur ofta de byter arbetsplats. I den svenska forskningspolitiska debatten finns en allmän uppfattning om att svenska forskare rör sig för lite och att särskilt bristen på rörlighet inom ramen för den akademiska världen är så bristfällig att det riskerar att leda till försämrad forskningskvalitet. En del har till och med hävdats att det idag är fråga om ett slags akademisk inavel då unga forskare i så hög grad uppmuntras att stanna kvar på sitt utbildningslärosäte och skolas att tänka och tycka på samma sätt som sina äldre kollegor.¹² Debatten lider emellertid brist på hårda siffror: få av dem som tycker någonting om den svenska forskarrörligheten (oavsett *vad* de tycker) gör det nämligen med hänvisning till hur verkligheten *de facto* ser ut. Avsaknaden av bra studier om forskarmobilitet är en bakgrund till denna rapport. Hur vanligt eller ovanligt är det egentligen att svenska forskare rör sig *inom* den akademiska världen respektive mellan akademien och andra verksamheter?

¹¹ Det ska påpekas att många av de svaranden samtidigt betonar att det är svårt att ge ett generellt svar på frågan om hur förutsättningarna ser ut eftersom det finns stora skillnader mellan olika platser och verksamhetsområden.

¹² Rothstein et al. 2011

Respondenternas arbetsplatser: fördelning mellan akademi och andra verksamheter

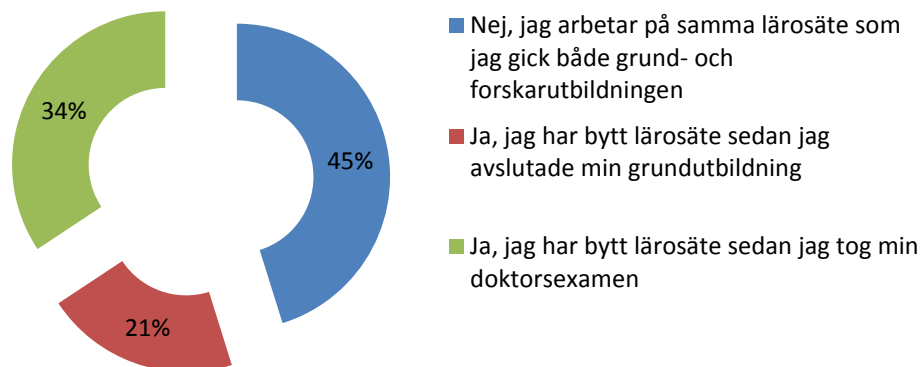

Vår undersökning visar att även om akademien är den enskilt vanligaste arbetsplatsen för svenska naturvetenskapliga forskare så är det 61 procent som har en tjänst inom en annan verksamhet. Fler än hälften har alltså "rört" på sig, det ska dock påpekas att denna siffra troligen är något snedvriden eftersom Naturvetarna traditionellt har en övervikt av näringslivsanställda bland de forskarutbildade medlemmarna¹³

Figur 5: Respondenternas arbetsplats. Fördelning mellan akademi och andra verksamheter

Men om den externa rörligheten är högre än den forskningspolitiska debatten gör gällande så tycks det som om att den interna (inomakademiska) mobiliteten är mer begränsad. Som figur 6 visar är svarar 55 procent av de universitetsanställda forskarna att de bytt lärosäte någon gång sedan de påbörjade sin grundutbildning. Av dessa är det 21 procent som rört på sig efter avslutad grundutbildning och 34 procent som bytt efter disputationen. Detta betyder att 45 procent av de universitetsanställda forskarna tillbringat hela sin akademiska karriär på ett och samma lärosäte; som student på grundutbildningen, som doktorand på forskarutbildningen och slutligen som anställd forskare.

Har du bytt lärosäte?

Figur 6: De universitetsanställda forskarnas erfarenhet av rörlighet

Ser man till hur många som är kvar på samma ställe under och efter forskarutbildningen är rörligheten än mer begränsad. Två tredjedelar, 63 procent, fortsätter med en karriär som forskare på samma lärosäte som de genomgått hela sin forskarutbildning. Huruvida det här bör tolkas som att Sverige har låg intern rörlighet eller ej beror givetvis på vad som används som referenspunkt. Hur ser de normativa målen för forskarrörligheten ut eller, enkelt uttryckt: hur stor anser vi att mobiliteten

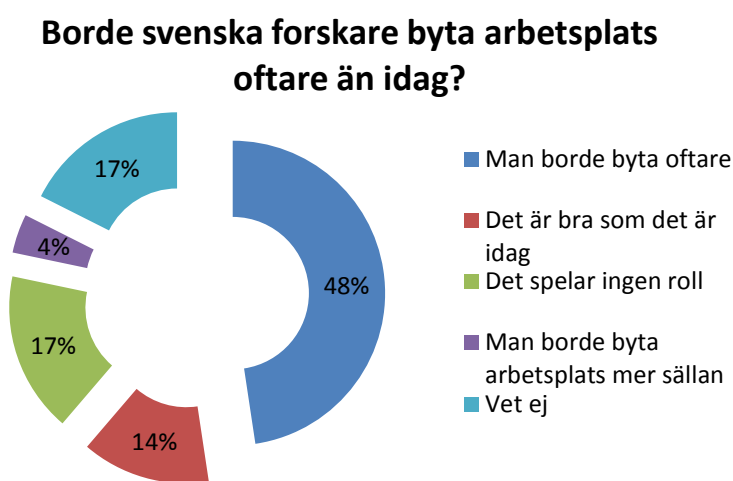
¹³ Det har nämligen funnits en tradition att akademianställda forskare är med i Sveriges Universitetslärarförbund (SULF) snarare än i Naturvetarna.

bör vara? Eftersom det inte uttalats några mätbara politiska mål för hur många och hur ofta forskare borde röra på sig är det svårt att utvärdera hur väl rörligheten fungerar idag. Den forskningspolitiska debatten sänder emellertid en tydlig signal om att dagens situation lämnar en del övrigt att önska. Så vad beror diskrepansen mellan mål och verklighet på? En möjlig förklaring är att forskarna själva inte hyser en så stark tilltro till rörlighetens betydelse och potential som de politiker och andra intressenter som ofta uttalar sig i debatten. En grundförutsättning för rörlighet är ju att forskarna själva *vill* byta arbetsplats.

Attityder

Mobilitetens status bland svenska forskare

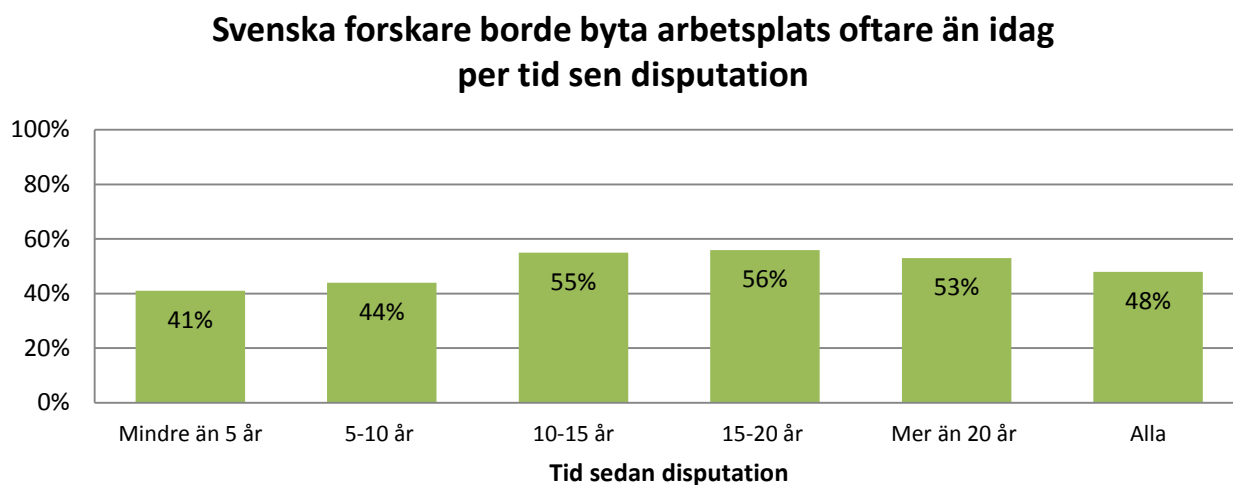
Rörlighetens beivrare är ofta politiker eller andra intressenter och mer sällan representanter för forskarkollektivet. Hur forskarna själva ser på mobilitetens värde är emellertid av central betydelse. Kan diskrepansen mellan ideal och realitet förklaras av att forskarna inte delar problembilden? Vår undersökning tyder på att så inte är fallet. Tvärtom: forskarrörlighet hamnar högt upp på listan över faktorer som är viktiga för forskningens kvalitet och det är tydligt att även forskarna anser att den svenska forskarrörligheten är för låg. Nästan hälften av respondenterna, 48 procent, menar att svenska forskare borde byta arbetsplats oftare än vad de gör idag. 14 procent anser att rörligheten är bra som den är och 17 procent att det inte spelar någon roll eller att de inte vet. Endast 4 procent av respondenterna tycker att forskarna borde byta arbetsplats *mer sällan* än idag.

Figur 7: Attityden till rörligheten bland svenska forskare idag

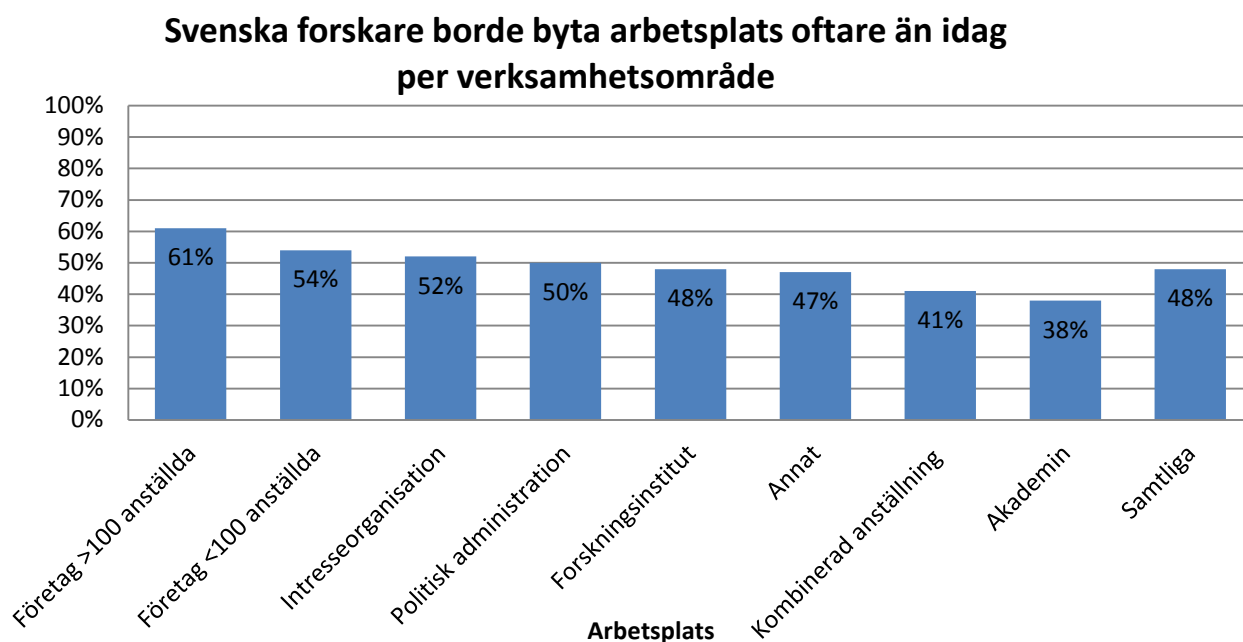
Är dessa attityder jämnt spridda i hela respondentgruppen eller påverkar forskarnas egna erfarenheter av rörlighet eller hur länge de varit verksamma som forskare hur de värderar dagens situation? Kanske är forskare som har personlig erfarenhet av gränsöverskridande (dvs. personer som rört sig mellan akademien och annan verksamhet) en mer positiv syn på mobilitetens status än dem som valt att stanna inom akademien? Resultatet indikerar att det finns ett visst samband mellan erfarenheter och attityder. De forskare som nyligen avslutat sin forskarutbildning har en mer optimistisk syn på hur forskarrörligheten fungerar idag än dem som varit verksamma under en längre tid. Som figur 5 visar är andelen som anser att svenska forskare borde byta arbetsplats oftare än idag *lägre* än genomsnittet bland nydisputerade och *högre* bland dem som disputerade för mer än 10 år

sedan. 41 procent av dem som disputerade för mindre än fem år sedan anser att rörligheten borde öka jämfört med cirka 55 procent av dem som disputerade för mellan 10 och 20 år sedan.

Figur 8: Andel respondenter som tycker att svenska forskare borde byta arbete oftare än idag per tid sedan disputation

Skillnaden i attityder är än större beroende på vilken verksamhet forskarna representerar: de som arbetar inom näringslivet, politisk administration eller på en intresseorganisation har en betydligt mer negativ bild av hur rörligheten fungerar än dem som arbetar på ett universitet/högskola. Som figur 6 illustrerar är det 48 procent av samtliga respondenter som anser att svenska forskare borde byta arbetsplats oftare än idag. Motsvarande andel är mycket mindre bland de universitetsanställda och högre bland dem som arbetar inom andra verksamheter. Emedan 61 procent av dem som arbetar på ett större företag tycker att forskarna borde byta arbetsplats oftare än idag är det bara 38 procent av dem som arbetar på ett universitet/högskola som svarar på samma sätt. Det skiljer alltså 21 procentenheter mellan de två grupperna.

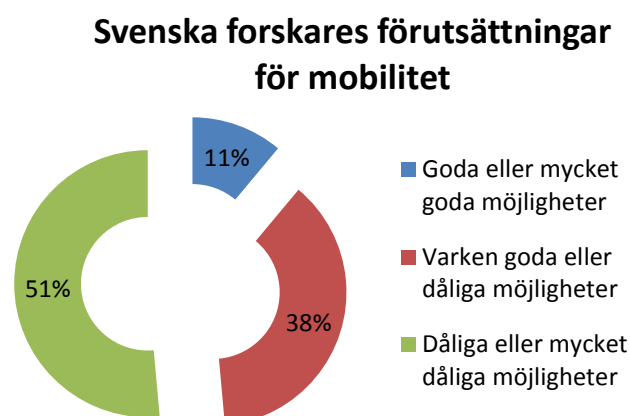
Figur 9: Andel respondenter som anser att svenska forskare borde byta arbetsplats oftare än idag per arbetsplats

Men hur många och vilka av respondenterna tycker att rörligheten är *bra* idag? Undersökningen visar att andelen som är tillfreds med dagens situation är övervägande störst bland de universitetsanställda forskarna. 20 procent av dem som arbetar inom akademien svarar att de tycker att det är bra som det är idag jämfört med 8 procent av dem som arbetar på ett större företag. De akademianställda har betydligt mer positiv bild än genomsnittet: endast 4 procent av samtliga respondenter beskriver den svenska forskarrörligheten som bra.¹⁴ Andelen som anser att forskarna borde röra sig *mindre* än idag är emellertid jämt fördelad över hela respondentgruppen och varierar bara med någon procentenhet oavsett när forskarna disputerat och vilken verksamhet de arbetar inom.

Det föreligger således ganska stora skillnader mellan forskarnas attityder beroende på inom vilken verksamhet de befinner sig. Möjligen kan detta förklaras av att respondenternas åsikter färgats av den egna verksamhetens förutsättningar för såväl som behov av rörlighet. Lika möjligt är det emellertid att valet av arbetsplats är en *effekt* av forskarnas syn på rörlighet – det vill säga att de forskare som är positivt inställda till mobilitet från början också är mer benägna att faktiskt röra på sig och söka sig till andra verksamheter än akademien där byten är mindre vanliga. Huruvida det finns en kausalitet mellan val av verksamhet och attityd till rörlighet och hur den i så fall ser ut är svårt att avgöra. Troligtvis är det fråga om en växelverkan mellan grundsyn och erfarenheter där forskarnas attityd till mobilitet är en effekt av båda faktorerna.

Forskarna borde röra sig mer. Så varför gör de inte det?

Vår undersökning visar att forskarna delar problembilden som utmålas i den forskningspolitiska debatten: svenska forskare borde byta arbetsplats oftare än vad de gör idag. Så varför gör de inte det? Enligt forskarna själva handlar det framförallt om systemrelaterade orsaker. På frågan om vilka möjligheter det finns för svenska forskare att byta arbetsplats är det 51 procent som beskriver förutsättningarna som dåliga eller mycket dåliga. Som figur 8 också visar anser 38 procent att det varken finns bra eller dåliga möjligheter och en liten andel, endast 11 procent, beskriver förutsättningarna som goda eller mycket goda.

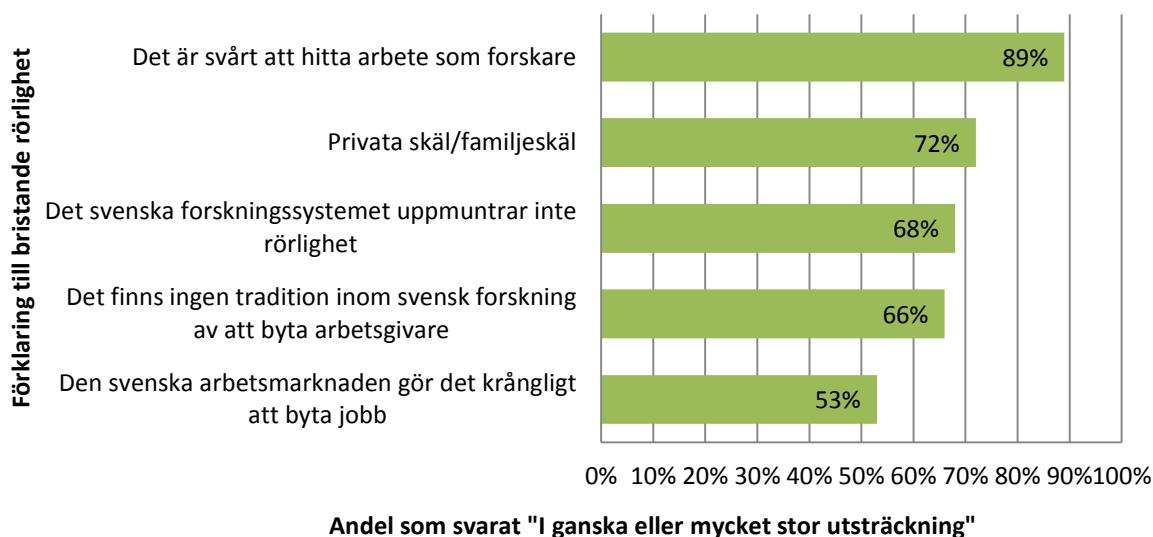
Forskarna tror med andra ord att det främsta skälet till dagens begränsade rörlighet är att det svenska forsknings-systemet inte tillhandahåller förutsättningar som möjliggör och/eller främjar forskarmobilitet. Denna beskrivning säger emellertid ingenting om *vad* det är som försvårar rörligheten. Förutsättningarna bestäms ju av ett flertal faktorer, alltifrån hur potentiella arbetsgivare värderar erfarenhet från andra verksamheter än den egna till hur den svenska arbets-

Figur 10: Respondenternas syn på förutsättningarna för svenska forskare att byta arbetsplats

¹⁴ Se bilaga 1 för en detaljerad tabell över inställningen till forskarrörligheten i Sverige idag per verksamhetsinriktning.

marknaden regleras. Att undersöka vad det är som saknas eller fungerar dåligt är därför mycket viktigt, inte minst för att villkoren ska kunna förbättras. Vilka element av dagens forskningssystem är det forskarna menar gör att förutsättningarna för rörlighet saknas? Den faktor som tillmäts absolut störst betydelse är brist på anställningsmöjligheter. Som framgår av figur 9 så är det 89 procent av respondenterna som tror att den låga forskarrörligheten beror på att det är svårt att hitta arbete som forskare.

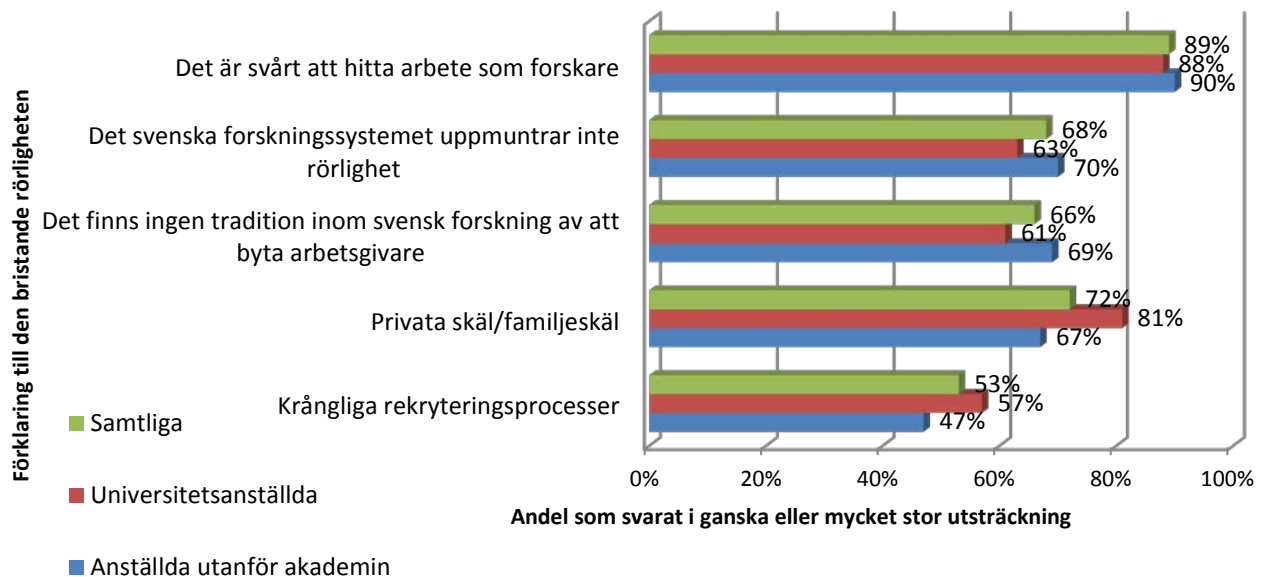
Vad beror den bristande rörligheten på?

Figur 11: De fem vanligaste förklaringarna till den bristande rörligheten. Observera att det som redovisas är andelen respondenter som valt svarsalternativet "Stor utsträckning" eller "Ganska stor utsträckning" för respektive påstående. Beskrivningen avser varje faktor för sig och inte deras relativa betydelse.

Den näst vanligaste åsikten är att det är privata eller familjeskäl som ligger bakom forskarnas obenägenhet att byta arbete— denna faktor framhålls av 72 procent av respondenterna. Det är noterbart att fyra av de fem faktorer som ligger högst upp på forskarnas lista över förklaringar är system- snarare än attitydrelaterade. Forskarna tror med andra ord att det är yttre omständigheter snarare än åsikter som orsakar den låga rörligheten. Denna bedömning delas av samtliga respondenter, oavsett verksamhetsinriktning. Som figur 11 visar så finns det förvisso vissa skillnader mellan hur de universitetsanställda kontra de som arbetar inom andra verksamheter värderar de olika faktorernas betydelse, men det är samma faktorer som återkommer hos båda grupperna. Den främsta skillnaden föreligger ifråga om hur stor vikt som tillmäts privata skäl/familjeskäl. Emedan det är 81 procent av forskarna som arbetar inom akademien som ser detta som en ganska eller mycket viktig förklaring är motsvarande andel bland övriga bara 67 procent. Även rekryteringsprocessernas betydelse rankas något högre av dem som arbetar inom akademien.

Viktigaste förklaringarna enligt dem som arbetar inom akademien respektive andra verksamheter

Figur 12: De fem vanligaste förklaringarna till den bristande rörligheten bland de universitetsanställda respektive övriga

Varför de universitetsanställda forskarna tillmäter privata skäl större betydelse än övriga är svårt att svara på. En möjlig tolkning är att det beror på att villkoren generellt är mer osäkra inom den akademiska världen än i många andra verksamheter. Det gör i sin tur övriga livsvillkor och familjesituationen mer betydelsefull. Det centrala är dock att *oavsett* om forskarna arbetar på ett universitet/högskola eller inom en annan typ av verksamhet så lyfter de fram samma fem faktorer som de viktigaste förklaringarna till den bristande rörligheten. Båda grupperna ser avsaknaden av tillgängliga forskartjänster som den enskilt viktigaste anledningen till att svenska forskare inte byter arbetsplats i högre utsträckning än idag. Det verkar helt enkelt anses vara så svårt att hitta en lämplig tjänst som forskare att man helst inte lämnar sin tjänst när man väl fått den.

Kan inte eller vill inte? Forskarnas syn på rörlighetens betydelse

Som påpekades i föregående avsnitt styrs upplevelsen av hur forskarrörligheten i Sverige fungerar av vilken normativ uppfattning man har om hur det *borde* fungera. Det faktum att en majoritet av respondenterna tycker att mobiliteten borde öka bör därför ses som en reflektion av hur verkligheten ser ut i förhållande till forskarnas förväntningar snarare än som en beskrivning av verkligheten i sig. De forskare som anser att (mer) rörlighet behövs är troligtvis mer pessimistiska till dagens situation än dem som inte anser att mobilitet är särskilt viktigt. Uppfattningen i den forskningspolitiska debatten är otvivelaktigt att rörlighet är en nyckelfaktor i ett kvalitets- och kreativitetsfrämjande forskningsklimat. Frågan är emellertid om forskarna delar denna syn och i förlängningen, huruvida den begränsade forskarrörligheten kan förklaras av att forskarna helt enkelt inte tillmäter rörlighet tillräckligt stor betydelse för att fungera som motivator?

Det faktum att hela 62 procent av respondenterna säger att svenska forskare borde byta arbetsplats oftare eller åtminstone lika ofta som idag indikerar att även forskarna själva ser ett samband mellan

grad av rörlighet och forskningskvalitet. Vår undersökning visar att så också är fallet. Som framgår av tabell 1 beskriver 76 procent av respondenterna rörlighet från akademien till andra verksamheter som ganska eller mycket viktigt. Samma omdöme ger 90 procent ifråga om forskarutbyten mellan svenska och utländska lärosäten respektive 74 procent om rörligheten från andra verksamheter till akademien.

Viktiga faktorer för forskningens kvalitet	Ganska eller mycket viktigt
Välutbildade forskare	97%
Anställningsvillkoren för forskare	95%
Gott akademiskt ledarskap	93%
Forskarutbyten mellan svenska och utländska lärosäten	90%
Samarbete mellan ämnesdiscipliner	86%
Samverkan mellan olika verksamheter	83%
Rörlighet från akademien till andra verksamheter	76%
Självständighet för universitet och högskolor	70%

Tabell 1: Olika faktors betydelse för forskningens kvalitet. Observera att respondenterna värderat betydelsen av respektive faktor för sig och inte deras relativa betydelse

Men rörlighet är inte det enda som värderas högt: den faktor som tillmäts absolut störst betydelse är tillgång till välutbildade forskare. Så många som 97 procent som beskriver tillgången till välutbildade forskare som ganska eller mycket viktigt. 95 procent pekar på anställningsvillkoren för forskare och 93 procent på gott akademiskt ledarskap. Rörlighet kommer alltså först på fjärde plats på listan över kvalitetsfrämjande faktorer.¹⁵ Vad säger detta om varför forskarna inte rör sig mer? Det finns åtminstone två möjliga tolkningar. Å ena sidan skulle den bristande rörligheten kunna bero på att forskarna anser att det är andra faktorer än just rörligheten som har störst betydelse för förutsättningarna att bedriva forskning av hög kvalitet. I valet mellan en arbetsplats med en hög grad av rörlighet kontra bra arbetsvillkor tror de alltså att arbetsvillkoren påverkar forskningskvaliteten mer. Detta resonemang bygger emellertid på antagandet att det är just förutsättningarna för att bedriva bra forskning som styr forskarnas val av arbetsplats. I en ideal värld är det naturligtvis så det ligger till men givet hur verkligheten ser ut är en lika rimlig tolkning att forskarna väljer arbetsplats på basis av fler kriterier än just forskningskvaliteten. Det faktum att det är systemrelaterade faktorer som just anställningsvillkor som hamnar högst på listan indikerar att det är en mer trolig förklaring. Kvalitet är en lyxvara i ett system som misslyckas med att möta forskarnas mest basala behov.

Forskarnas motivering till val av arbetsplats

Hur stor roll spelar förutsättningarna för att bedriva forskning när svenska forskare söker arbete? För att kunna avgöra i hur stor utsträckning den begränsade forskarrörligheten i Sverige kan förklaras av den typ av orsaker som forskarna själva pekar på (systemorsaker) respektive forskarnas inställning till förutsättningarnas betydelse är grunden för forskarnas val av arbetsplats av central betydelse.

Den motivering som anges mest frekvent av de forskare som deltagit i undersökningen är "Det fanns en ledig befattning/jag blev erbjuden en tjänst". Som framgår av tabell 2 säger 51 procent av de

¹⁵ Observera att respondenterna enbart haft möjlighet att värdera respektive faktors betydelse för sig och inte deras relativa betydelse.

universitetsanställda och 47 procent av övriga att detta är det främsta skälet till att de arbetar där de gör idag. Detta betyder att för ungefär hälften av forskarna – oavsett inom vilken typ av verksamhet de arbetar – så tycks valet av arbetsplats snarast vara ett resultat av tillfälligheter. Det näst vanligaste motivet bland de universitetsanställda forskarna är "Personliga skäl/familjeskäl" följt av "Jag fick möjlighet att driva ett intressant projekt". För dem som arbetar på ett företag, inom politisk administration etc. ser rangordningen lite annorlunda ut. Här är nummer två på listan "Det fanns inga lämpliga tjänster inom akademien" följt av "Förutsättningarna för att syssla med det jag vill är bäst här". Noterbart är att många av dem som lämnat universitetsvärlden anger bristen på anställningsmöjligheter som främsta orsaken. 28 procent av dem som arbetar på ett företag, inom politisk administration etc. skulle alltså hellre ha velat ha en tjänst inom akademien om de hade fått möjligheten.

Motivering till val av arbetsplats	
<i>Universitetsanställda</i>	<i>Anställda inom annan verksamhet</i>
Det fanns en ledig befattning/jag blev erbjuden en tjänst (51%)	Det fanns en ledig befattning/jag blev erbjuden en tjänst (47%)
Personliga skäl/familjeskäl (37%)	Det fanns inga lämpliga tjänster inom akademien (28%)
Jag fick möjlighet att driva ett intressant projekt (35%)	Förutsättningarna för att syssla med det jag vill är bäst här (27%)

Tabell 2: De tre vanligaste motiveringarna till val av arbetsplats bland universitetsanställda respektive övriga. Respondenterna kunde välja max två alternativ

Forskningsförutsättningarna tycks sammanfattningsvis inte vara en särskilt viktig del av forskarnas val av arbetsplats, oavsett om de valt akademien eller någon annan verksamhet. Som tabell 2 visar är det visserligen 27 procent av dem som lämnat akademien som motiverar sitt val med hänvisning till att förutsättningarna för att göra det de vill är bäst där de befinner sig idag. Det är ju emellertid långt ifrån självklart att det de helst vill syssla med är just forskning. Av de universitetsanställda forskarna är det endast 18 procent som framhåller forskningskvalitet som ett motiv till att de valt att stanna kvar inom akademien.

Slutsatsen blir därmed att diskrepansen mellan forskarnas tro på sambanden mellan rörlighet och kvalitet till viss del kan förklaras av att *forskningskvaliteten* inte är det som styr vart forskarna väljer att arbeta. Hade detta val alltid gjorts med utgångspunkt i vad som främjar så hög forskningskvalitet som möjligt hade kanske situationen sett annorlunda ut. Som antydde i föregående stycke hänger det här troligen mer ihop med hur förutsättningarna för att bedriva forskning ser ut generellt än med forskarnas grundläggande drivkrafter. De flesta forskare skulle låta sig styras av var forskningsförutsättningarna är bäst men vår undersökning indikerar att de anser att möjligheterna att alls göra val i stor utsträckning saknas i dagens svenska forskningssystem.

Vad betyder resultatet? Diskussion och slutsatser

Övertygelsen om mobilitetens betydelse existerar inte bara i den forskningspolitiska debatten – den delas även av forskarna själva. Det är tydligt att svenska forskare tycker att det är viktigt med rörlighet. Att röra sig mellan länder, lärosäten och verksamheter anses vara gynnsamt för kvaliteten och de flesta av dem som deltagit i vår undersökning tror därför att forskningen skulle må bra av att fler svenska forskare bytte arbete oftare. Men trots detta är det långt ifrån alla som faktiskt rör på sig. Rörligheten bland naturvetenskapliga forskare är visserligen högre än inom många andra discipliner men fortfarande är det bara drygt hälften som söker sig utanför akademien. Det är dessutom få av dem som fortsätter till näringslivet, en myndighet eller liknande som senare återvänder till universitetsvärlden. Rörligheten mellan akademi och samhälle går i stor utsträckning endast i en riktning.

Hela 45 procent av de universitetsanställda forskarna spenderar hela sin utbildningstid *och* (åtminstone början av) sitt arbetsliv på ett och samma lärosäte. De befinner sig i samma lokaler, konfronteras med samma typ av forskning och möter i många fall samma kollegor år ut och år in. Frågan om mobilitet är således inte så enkel som man först kan förledas att tro bara baserat på forskarnas attityder. Det finns nämligen en tydlig diskrepans mellan attityd och beteende; ideal och verklighet. Så vad beror det på att forskarna inte rör på sig mer fastän de tycker att rörlighet är så viktigt?

Vad vår undersökning visar är att tron på mobilitetens betydelse enbart är *en* av många faktorer som påverkar forskarnas agerande. En majoritet av forskarna motiverar sitt val av arbetsplats med "passiva" orsaker som privata skäl, familjeskäl eller att det fanns en lämplig tjänst vid rätt tillfälle. Endast en mycket liten andel (18 procent av de universitetsanställda) hänvisar till förutsättningarna att bedriva forskning. Detta betyder att forskarna mycket väl kan hysa en stark tilltro till mobilitetens potential utan att det får någon effekt på hur de agerar: förutsättningarna att bedriva forskning är helt enkelt inte det som avgör forskarnas val av arbete och arbetsplats. Dessutom är det tydligt att forskarna tycker att det finns andra faktorer än bara rörligheten som har lika stor eller större betydelse för forskningens kvalitet. Inte minst verkar det finnas en bred samsyn på betydelsen av anställningsvillkorens utformande och det akademiska ledarskapets funktion.

Innebär då vår undersökning att den som hoppas på att rörligheten bland svenska forskare ska öka gör det förgäves? Inte nödvändigtvis. Vad resultatet framförallt visar är att forskare också är människor: också de har behov av att kunna kombinera arbete och familjeliv och av att ha ett arbete som erbjuder en bra grundtrygghet och goda villkor. Knappast ett förvånande resultat men med tanke på att nästan samtliga av dem som deltagit i vår undersökning hävdar att den främsta anledningen till att svenska forskare byter arbete sällan är bristen på anställningsmöjligheter och privata skäl så är det uppenbart att dagens forskningssystem misslyckas med att möta dessa behov. Att nästan alla forskare, oavsett inom vilken verksamhet de själva arbetar, ger samma förklaring innebär ytterligare stöd för resultatet. Givet att de allra flesta – från beslutsfattare till forskarna själva – ser en tydlig koppling mellan hög forskningskvalitet och mobilitet är det emellertid fullständigt centralt att forsknings-systemet utformas på ett sådant sätt att det tar hänsyn både till både forskarnas och forskningens behov. Enkelt uttryckt handlar det om att rörligheten bara kan främjas genom att *möta* forskarnas behov och önskemål. Den kanske viktigaste lärdomen av vår undersökning är därför att ökad svensk forskarörlighet inte är ouppnåeligt – men forskningssystemet som det ser ut idag måste justeras för att så ska ske.

Man skulle kunna hävda att den begränsade rörligheten snarare är ett svenskt problem än ett problem specifikt för svenska forskare. Graden av rörlighet på arbetsmarknaden är ju generellt lägre i Sverige än i många andra länder. Att inte forskarna rör på sig mer är ur detta perspektiv inte så konstigt – ingen som arbetar i Sverige är särskilt rörlig. Den stora skillnaden är dock att den begränsade rörligheten får så mycket mer långtgående konsekvenser i forskningens värld än i samhället i övrigt.

Förutsättningarna för svensk forskning måste förbättras

Att så många universitetsanställda forskare väljer att stanna kvar på ett och samma lärosäte under hela sin akademiska karriär innebär att de går miste om den form av input till nya idéer och synsätt som möten med nya människor och verksamheter nödvändiggör. Detta riskerar i sin tur inte bara leda till färre forskningsgenombrott utan också till en likriktning av forskningen. När alla stannar på samma ställe och det varken förekommer något in- eller utflöde av människor och idéer tenderar nya och nyskapande projekt att bli mer ovanliga.

Vår undersökning indikerar en oroande pessimism för svensk forsknings framtid bland forskarna själva. Endast 18 procent av respondenterna anser att det finns goda förutsättningar att bedriva forskning i Sverige idag. Mer än två tredjedelar har med andra ord en negativ bild av situationen. Om Sverige menar allvar med de från politiskt håll ofta uttalade ambitionerna att vara ett av världens främsta forskningsnationer så måste någonting göras – annars är risken att forskarna flyr forskningen överhängande.

Referenser

Björklund Jan, 2012, "Sverige måste handplocka utländska forskarstjärnor", Dagens Nyheter Debattsida 2012-02-09 <http://www.dn.se/debatt/sverige-maste-handplocka-utlandska-forskarstjarnor> 2012-07-17

Eurostatdatabasen 2012-07-18 *Andel forskarutbildade som studerat, arbetat eller forskat i ett annat EU-land* <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do>

Högskoleverket 2010, *Doktorsexaminerades etablering på arbetsmarknaden* (Rapport 2010:21 R) <http://www.hsv.se/download/18.4afd653a12cabe7775880003691/1021R-doktorsexaminerade-etablering-arbetsmarknad.pdf>

National Bureau of Economic Research (NBER) 2012, <http://nber.org/papers/w18067>

OECD 2011, "OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2011" http://www.oecd-ilibrary.org/content/book/sti_scoreboard-2011-en

Rothstein Bo och Mats Alvesson (2011) "Intellektuell inavel hot mot forskningen i Sverige", Dagens Nyheter Debattsida, 2011-08-28 <http://www.dn.se/debatt/intellektuell-inavel-hot-mot-forskningen-i-sverige> Sacobloggen 2012-03-05, Linda Simonsen och Håkan Regnér <http://sacobloggen.se/2012/05/03/darfor-ar-okad-rorlighet-bland-forskarna-viktig/>

Stiftelsen för strategisk forskning (SSF) 2012, *Rörlighet befrämjar utvecklingen– en utvärdering av programmet Strategisk mobilitet*

Svenska institutets webbsida 201 <http://www.si.se/Svenska-spraket/Svenska/Svenska-spraket/Artikelserie/Samhalle/Samhalle/Svensk-forskning--en-stark-forskningsnation/>

Utbildningsdepartementets webbsida 2012-08-20 <http://www.regeringen.se/sb/d/2470/a/35318>

Vinnova, *Personrörlighet i det svenska innovationssystemet*, bilaga 6 http://www.vinnova.se/upload/dokument/Om_VINNOVA/Regeringsuppdrag/Vinnforsk/vinnforsk_6_personrorlighet.pdf

Vetenskapsrådet, 2012, *Insatser för att stärka Sverige som forskningsnation*, Dnr 311-20122-1306 <http://www.vr.se/download/18.48d441ad1363c4c099a1042/Redovisning+uppdrag+U2012+1386F+fr%C3%A5n+Vetenskapsr%C3%A5det.pdf>

Bilagor

Bilaga 1. Åldersfördelning bland respondenterna

Ålder	Antal	Procent
0-30	30	1%
30-40	1185	43%
40-50	946	33%
50-60	546	19%
60-	121	4%
Totalt	2828	100%

Tabell 3: Respondenternas ålder

Bilaga 2. Synen på svenska forskares rörlighet idag, per verksamhetsområde.

	Man borde byta oftare	Det är bra som det är idag	Det spelar ingen roll	Man borde byta mer sällan	Vet ej
Större företag (100 anställda eller fler)	61%	8%	13%	3%	16%
Mindre företag (färre än 100 anställda)	54%	12%	14%	3%	17%
Intresseorganisation	52%	0%	19%	0%	29%
Myndighet/politisk administration	50%	10%	11%	3%	27%
Forskningsinstitut eller motsvarande	48%	14%	18%	6%	15%
Annat	47%	13%	17%	5%	18%
Kombinerar anställning	41%	7%	28%	4%	20%
Akademien (universitet eller högskola)	38%	20%	21%	5%	16%
Alla	48%	14%	17%	4%	18%

Tabell 4: Forskarnas syn på svenska forskares rörlighet per verksamhetsområde

Bilaga 3. Exakt frågelydelse för figurer och tabeller

Figur 1: Frågan löd "Var har du din huvudsakliga anställning?"

Figur 2: Frågan löd "Ingår forskarrelaterade moment i dina arbetsuppgifter?"

Figur 3: Frågan löd "Vilken betydelse har din forskarutbildning för ditt nuvarande arbete?"

Figur 4: Frågan löd "Hur tycker du att förutsättningarna för att bedriva forskning är i Sverige idag? Frågan avser forskningen generellt".

Figur 5: *Sammanslagning av svar från frågan till figur 1*

Figur 6: De universitetsanställda forskarnas erfarenhet av rörlighet. Frågan ställdes till de respondenter som uppgett att de arbetar inom akademien och löd "Är du verksam som forskare vid samma lärosäte som du gick din utbildning eller har du bytt lärosäte sedan du tog din grund- och/eller doktorsexamen?"

Figur 7: Frågan löd "Anser du att svenska forskare borde byta arbetsplats oftare, lika ofta som eller mer sällan än idag?"

Figur 8: Frågan löd "Anser du att svenska forskare borde byta arbetsplats oftare, lika ofta som eller mer sällan än idag?" Observera att procentsiffran avser andelen inom respektive respondentgrupp som valt svarsalternativet "Man borde byta arbetsplats oftare än idag".

Figur 9: Frågan löd "Anser du att svenska forskare borde byta arbetsplats oftare, lika ofta som eller mer sällan än idag?". Obs. att procentsiffran avser den andel inom respektive respondentgrupp som valt svarsalternativet "Man borde byta arbetsplats oftare än idag".

Figur 10: Frågan löd "Hur stora möjligheter, generellt, tycker du att det finns för forskare att röra sig mellan olika delar av samhället (akademi, näringsliv etc.) i Sverige idag?"

Figur 11: Frågan löd "Svenska forskare byter generellt arbetsplats relativt sällan. I vilken utsträckning håller du med om följande påstående för att förklara den begränsade rörligheten...?" Ovan redovisas andelen respondenter som valt svarsalternativet "Stor utsträckning" eller "Ganska stor utsträckning" för respektive påstående. Observera att beskrivningen avser varje faktor för sig och inte deras relativa betydelse.

Figur 12: Frågan löd "Svenska forskare byter generellt arbetsplats relativt sällan. I vilken utsträckning håller du med om följande påstående för att förklara den begränsade rörligheten...?" Ovan redovisas andelen respondenter inom gruppen *universitetsanställda* samt övriga som valt svarsalternativet "Stor utsträckning" eller "Ganska stor utsträckning" för respektive påstående. Observera att beskrivningen avser varje faktor för sig och inte deras relativa betydelse.

Tabell 1: Frågan löd "Hur viktiga anser du att följande faktorer är för forskningens kvalitet (oavsett var den bedrivs)...?" Obs att respondenterna ombads värdera betydelsen av respektive faktor för sig och inte deras relativa betydelse

Tabell 2: Frågan som ställdes till de universitetsanställda forskarna löd: "Vilka är de två främsta anledningarna till att du valt det lärosäte du forskar vid idag? Du kan välja max två alternativ." De som arbetar inom annan verksamhet fick följande fråga: "Akademien har länge varit den vanligaste arbetsplatsen för forskarutbildade. Vad är de främsta anledningarna till att du valt din nuvarande arbetsplats? Du kan välja max två alternativ". I båda fallen kunde alltså respondenterna välja två alternativ. I Tabell 2 sammanfattas de tre vanligaste svaren inom respektive grupp.

Tabell 3: Frågan löd: "Hur gammal är du?"

Tabell 4: Frågan löd "Anser du att svenska forskare borde byta arbetsplats oftare, lika ofta som eller mer sällan än idag?"